

Partitiiveista ja dualismeista – kommentti keskusteluun luonnon ja kulttuurin vastakkaisuudesta

Pekka Sulkunen

Tässä lehdessä on käyty vilkasta ja kiinnostavaa keskustelua sosiobiologian tai evoluutiopsykologian ja yhteiskuntatieteen suhteista. Koska monet keskustelijat ovat viitanneet numerossa 7/2002 julkaistuun lyhennelmään virkaanastujaisesityksestäni ja muihinkin teksteihini, haluan lisätä keskusteluun muuttaman näkökohdan.

Biologiaa kohtaan yhteiskuntatieteilijät ovat tunteet kammaa yleensä, ja biologisia evoluutioteorioita tämä on koskenut erityisesti. Se on tosiasia, jonka syitä ja ongelmallisuutta nykymaailmassa pohdin esitelmässäni ja julkaistussa kirjoituksessa. Karttelu ilmeni esimerkiksi kun sosiologien oma tieteellinen seura Westermarck Society järjesti vuonna 1998 (työryhmässä Heikki Sarmaja, Juha Sihvola, Jukka Siikala, Jukka-Pekka Takala ja minä) kansainvälisen symposiumin Westermarckista nykyluonnontieteen ja -antropologian valossa. Yhtään Suomen sosiologian (tai sosiaalipolitiikan) laitoksella työskentelevää tutkijaa tai opettajaa ei ilmaantunut paikalle edes seuraamaan tilaisuutta – lukuun ottamatta akateemikko Erik Allardtia!

Lähes kaikki yhteiskuntatieteilijät toki hyväksyvät jonkinlaisen käsityksen sekä biologisesta että yhteiskuntien ja kulttuurien evoluutiosta – muutenhan jouduttaisiin oletamaan että yhteiskunnat ja kulttuurit olisivat yhtäkkiä syntyneet kerralla valmiina. Mutta evoluutioteorioita ja -selityksiä on monenlaisia. Osmo Tammissalo (8/2002) korosti vastineessaan artikkeliini, että sosiobiologit ja evoluutiopsykologit tuottavat osaselityksiä käyttäytymiselle, eivät väitä selittävänsä sitä kokonaan. Totaaliset maailmanselitykset eivät kuulu uutta tietoa tuottavien tutkijoiden maailmaan ylipäänsäkään – kaikki tutkijat rakastavat partitiiveja. Joten älkäämme puhuko nyt siitä.

Sosiologien biofobia

Yhteiskuntatieteilijöiden biofobialle on ollut kaksi muuta syytä, ja molempiin on tässä kes-

kustelussa viitattu. Pinnallisempi näistä on se, että hyvätkin evoluutioselitykset tulevat lähelle sellaisia funktionaalisia väitteitä, jotka huonoin perustein ja usein ilman tutkimuksen tukea tulkitsevat ihmisten välisiä eroja tai yhteiskunnallisia instituutioita adaptaation tuloksiksi. Se on keinoa päättelyä ja siihen syöllistyvät pikemminkin yhteiskuntatieteelliset evoluutioteorioiden kannattajat kuin biologit.

Varsinkin reformistisesti suuntautuneelle 1970-luvun yhteiskuntatieteelle se kuitenkin leimasi koko evoluutioajattelun epäilyttäväksi olevien olojen legitimoinniksi. Hyvätkin evoluutioselitykset menivät samaa tietä siinä sivussa. Yhteiskunnallisissa asioissa kun Humen giljotiini on sangen epäluotettava kapistus. Pätevätkin tutkimustulokset tarttuvat vahvoihin yhteiskunnassa vallitseviin moraalisiin voimavirtoihin, riippumatta siitä käyttävätkö tutkijat itse niitä perustellakseen omaa elämäntapaansa, yhteiskunnallisia mielipiteitään tai poliittisia ratkaisuja.

Jos esimerkiksi on niin, että isäpuolet huolehtivat ei-biologisista lapsistaan keskimäärin (vähän) huonommin kuin biologiset isät omistaan, ja tälle kehitetään empiirisesti perusteltavissa oleva evoluutioteoreettinen selitys, joka vielä voidaan jollakin muulla eläinlajilla todeta varmempien kokeellisten tutkimusten tuloksena oikeaksi, mikään ei puhu vielä sen puolesta ettei lasten kohtelu riippuisi (paljon enemmän) muistakin seikoista. Siitä huolimatta tuollaiset tulokset todennäköisesti päätyvät argumenteiksi perheideologisiin tai muihin moraalisiin keskusteluihin halusivatpa tutkijat sitä tai ei.

Luonnon ja kulttuurin dualistinen erottelu

Syvällisempi syy biofobiaan on kuitenkin luonnon ja kulttuurin dualistinen erottelu toisistaan, joka on ollut yhteiskuntatieteiden teoreettisessa ytimessä viimeiset parisataa vuotta. Sosiaalisen selittäminen vain sosiaalisella on tietenkin tieteenalan itseymmärryksen ja itsenäisyysva-

timusten taustalla, kuten on moneen kertaan todettu. Lisäksi siihen on ollut hyviä moraalisia syitä, joita kirjoituksessani sivusin.

Viime vuosisadan jälkipuoliskolla tapahtunut kielellinen käänne vielä syvensi dualismia. Sivumennen sanoen siltäkään puolelta ei konservatismia ole puuttunut: kielen, sosiaalisuuden ja sosiaalisen järjestyksen samastaminen tuottaa sekin omanlaisensa konservatiivisen yhteiskuntänäkemyksen, kun se karkaa humelaisen pyövelin käsistä ja asettuu yhteiskunnassa vallitseviin moraalisideologisiin voimakenttiin.

Dualismi on niin syvään juurtunut yhteiskuntateoriaan, että siitä eroon pääseminen on todella vaikeaa. Esimerkiksi Roos ja Rotkirch osoittivat sen jälkiä Risto Heiskalan kunnianhimoisessa ja monipuolisesti argumentoivassa teoksessa, jonka nimenomaisena tavoitteena on pyrkiä synteisiin. Emme selviä tehtävästä vain keittämällä sekä-että-soppaa, kuten ranskalainen teknologian sosiologi Bruno Latour on sanonut. Liian yleisenä reseptinä se tarkoittaisi vain, että kun yksi selitys, esimerkiksi biologinen evoluutio, ei näytä toimivan, keksitään toinen – kulttuuri – taikka päinvastoin, eikä lopulta selitetä mitään. Sama koskee myös Bourdieun habitus-käsitettä, vaikka sen painotus on pikemminkin anti-deterministinen ei– eikä keitto. Pyrkimys on kuitenkin oikean suuntainen, vaikka saavutus ei vielä riittävä.

Kahtiajakautuminen ei ole yksipuolisesti yhteiskuntatieteiden aikaansaama ilmiö. Myös luonnontieteet, viime vuosisadan alkupuolen darwinilaisuus etunenässä, ovat olleet sitä innoikkaasti rakentamassa, rajoittamalla luonnontieteissä päteviksi hyväksytyt argumentit kovin ahtaan kausaaliselityksen muottiin.

Ainakin Helena Croninin kirjoittama seksuaalivalinnan oppihistoria viittaa siihen, että koko Darwinin teoria ja erityisesti seksuaalivalinta jäivät noin sadaksi vuodeksi lepäämään osittain siksi, että finalistiset ja tietenkäsitteelliset valintaan, tietoisuuteen ja tahtomiseen viittaavat selitykset eivät täyty kausaalijattelun ehtoja ja niitä kohtaan tunnettiin epäluuloa ei-luonnontieteellisenä ajatteluna.

Teoria ja käytäntö poikkeavat toisistaan

Oli niin tai näin, dualistinen luonnon ja kulttuurin erottelu toisistaan on ristiriidassa käytännön elämän kanssa. Ei ole puhdasta luontoa,

ei myöskään ihmisluontoa, jota kulttuuri ei olisi muovannut, eikä kulttuuria joka ei riippuisi biologisesta elämästä.

Bruno Latour on myös sanonut, että sama moderni yhteiskunta, joka niin pontevasti pyrki pitämään luonnon ja kulttuurin erillään toisistaan ihmistä itseään koskevissa käsityksissä on kuitenkin pyrkinyt muokkaamaan luontoa kulttuurin keinoin tekniikan alueella. Tuloksena on hybridejä – olioita, jotka eivät ole vain luontoa tai vain kulttuuria vaan molempia yhtä aikaa. Voisi sanoa että koko globaali todellisuus on nyt tuollainen hybridi. Tästä johtuu, että monet moraaliset ongelmat (syntymän ja kuoleman tai halujen sääntely), joita vielä viime vuosisadan alussa ratkottiin etsimällä luonnon mukaisia vaihtoehtoja ja punnitsemalla niitä keskenään erilaisia etuja vasten, nyt ovat ratkaisemattomia ja vaihtoehdot yhteismitattomia.

Luonnon ja kulttuurin kahtiajano purkamisen ei siis yhteiskuntatieteilijän näkökulmasta koske vain käyttäytymisen selittämistä, vaikka osittainkaan, vaan koko yhteisöelämää ylipäänsä.

Tämä on niin vaikea ja mittava tehtävä, että sitä ei yksi tutkimus tai teoreetikko kykene ratkaisemaan, tuskin yksi yhteiskuntatieteellinen sukupolvikaan. Heiskalan kirja on mainio inventaario ongelmista, joita tähän hankkeeseen tarttuva kohtaa. Sosiobiologiset teoriat ja tutkimukset tarjoavat kiinnostavia aineksia mutta vaikea on sanoa kuinka integroivaan ajatuskehkoon niiden pohjalta päästään.

Oma strategiani on tutkia raja-alueita – halua, addiktioita, väkivaltaa sekä elämän sääntelyn uusia muotoja ja alueita. Toinen lähestymistapa on palata alkuun ja katsoa miten silloin ajateltiin kun dualismi ei vielä ollut kehittynyt ainakaan niin hallitsevaksi ajatusmuodoksi, jollaisena sen tunnettiin 1800-luvun puolivälin jälkeen. Tässä tarkoituksessa Helsingin yliopiston sosiologian laitos on järjestämässä vuonna 2004 esitelmien sarjaa ja kansainvälistä symposiumia otsikolla "1700–". Hankkeessa katsotaan nykyajan näkökulmasta uudelleen miten Rousseau, Smith ja muut sen ajan eurooppalaiset intellektuellit jäsensivät yhteiskunnan ja luonnon välisiä suhteita keskeisissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä – evoluutiota unohtamatta.

Kirjoittaja on sosiologian professori Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksella.